

Peniaze ako kategória analýzy v politických vedách

PETER ŠVÍK*

Abstract: Money As A Category of Analyses in Political Science

In the article, the author presents money as a category of analysis in political science, and briefly embeds research in this field in a broader disciplinary context (economics, sociology, financial geography). Emphasis is stressed on Helleiner's book "The Making of National Money". Helleiner deals with the emergence of territorial currencies in the long-term, and is considered to be the most important and influential author within the field of political science. In the first part, the article focuses on Helleiner's description of the structural-historical conditions for the introduction of territorial currencies, as well as on the ideological motivations that led political elites to introduce territorial currencies. A comprehensive historical description of this process is put aside. At the end, the author critically evaluates Helleiner's contribution to this problem.

Keywords: the alternative conceptualizations of money, Helleiner's contribution to the formulation of problematic in the field of political sciences, territorial currencies, the historical and structural preconditions, the ideological motivations, critical appraisal

1. Úvod

Väčšina prác pojednávajúcich o peniazoch zväčša začína konštatovaním, že „peniaze sú natoľko súčasťou nášho každodenného života, že ich stále vidíme, ale málokedy sa zamyslíme nad tým, čím vlastne sú.“ Je tomu ale skutočne tak, keď už o pár stránok ďalej stojí, že „väčšina z nás vie o dolárovej alebo päťdolárovej bankovke len to, že je na nej obraz nejakého amerického štátnika, sú na nej podpisy oficiálnych činiteľov a – čo je najhlavnejšie – na každej je vyznačená jej nominálna hodnota“ (Samuelson – Nordhaus 1992: 227, resp. 230).

Tento rozpor je triviálny len zdanlivo. Vyvstáva totiž legitímna otázka: Čo vlastne vie väčšina ľudí o peniazoch? Nevie o nich nič, prípadne len veľmi málo? – ako tvrdí dominantný prúd ekonómie. Alebo: Vie o nich akurát dost? – ako by mohol argumentovať sociológ a kultúrny antropológ.

---

* Autor je interným doktorandom na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského (externá vzdelávacia inštitúcia HÚ SAV). Korešpondencia: Historický ústav SAV, Klemensova 19, 813 64 Bratislava 1; e-mail: peter.svik@gmail.com.

G. Ingham (1998; 2001) však upozorňuje, že „neekonomické“ sociálne vedy na túto otázku akoby vlastne rezignovali. Na peniaze začali nahliadať ako na závoj, maskujúci reálnu povahu ekonomických a sociálnych vzťahov, ktorých hlavnou podstatou sú mocenské vzťahy dominancie a subordinácie (Marx 1959). Alebo ako na prostriedok, redukujúci podstatu človeka na vlastnicke „mať“ (Simmel 1997). V posledných rokoch je ale poukazované, že empirická evidencia skôr sponchybuje tieto „klasické“ náhľady¹ a badať diverzifikáciu výskumu. Peniaze sa dostávajú do pozornosti subdisciplín – najmä finančná a politická geografia –, ktoré k výskumu pristupujú interdisciplinárne, pričom problematizujú najmä konceptualizáciu peňazí v strednoprúdovej ekonómii.

Keďže v ďalšom texte autor popisuje ako na peniaze nahliada politická geografia – resp. dôraz je položený na prácu E. Helleinera, ktorý je politickým geografom –, považuje úvodom za potrebné aspoň v krátkosti priblížiť najvplyvnejšie súdobé konceptualizácie problematiky v sociológii a finančnej geografii.

Za najvplyvnejšiu autorku súdobej sociológie možno jednoznačne považovať V. Zelizer, ktorá sa stavia kriticky ku klasickej sociologickej teórii peňazí, pričom sa zaoberala najmä úlohou a sociálnymi dôsledkami pôsobenia peňazí. Jej hlavným prínosom je nová antropologická a historická analýza peňazí, ktorej cieľom je upozorniť na nesprávnosť bežne zaužívaných teoretických zovšeobecnení politickej ekonómie tvrdiacich, že vlastnosti peňazí sú akoby transcendentálne a nezávisle na časopriestore (por. Zalizer 1994).

Odborom stojacim na pomedzí geografie a sociológie je finančná geografia. Tvorca konceptu finančných sietí N. Dodd sa pokúsil nájsť cestu medzi funkcionálnymi a materiálnymi teóriami peňazí. Snaží sa identifikovať podstatné, ako aj abstraktné vlastnosti peňazí, a identifikuje aj základné variácie týchto vlastností tak, ako sa objavovali v historickom čase a priestore (por. Dodd 1994). Autorom, ktorý nadväzuje na koncept finančných sietí, je N. Thrift (1996). Tento v mnohom súhlasí s Doddom, ale stavia sa kriticky k jeho abstraktionizmu a esencializmu. Peniaze nechápe ako abstraktný projekt, ale ako odraz rôznych sociálnych a kultúrnych vzťahov v konkrétnom časopriestore.²

2. Peniaze v politických vedách

V rámci politických vied sa výskum peňazí uskutočňoval takmer výlučne na pôde politickej ekonómie. V posledných rokoch možno ale pozorovať nárast prác, ktoré problematiku posúvajú na pomedzie ekonómie, medzinárodných vzťahov, geografie, histórie, sociológie a politickej symboliky. Nadväzuje sa na staršie štúdie zamerané na výskum štátnej suverenity a teritoriality, pričom za prelomový moment sa považuje uzavretie Vestfálskeho mieru (24. 10. 1648). V štruktúre postvestfálskeho usporiadania medzinárodných vzťahov dochádza totiž k zrodu moderných koncepcií štátnej suverenity a teritoriality.³ Vznik tzv. teritoriálnych peňazí – ktorým je venovaná primárna pozornosť – je extrapoláciou konceptu štátnej suverenity na ekonomickú úroveň a zrodom fikcie ekonomickej suverenity.⁴

B. Cohen (1998) uvádza štyri dôvody, kvôli ktorým elity presadzovali teritoriálnu menu: 1) mena je vhodným prostriedkom na upevnenie národnej jednoty; 2) zvyšuje efektívnosť výberu daní; 3) je vhodným nástrojom makroekonomickej politiky; 4) chráni štát pred ekonomickým tlakom zvonka. I keď prvý bod možno chápať ako symbolický a zvyšné tri ako

ekonomické, sú vzájomne prepojené, keďže vznik unifikovaných teritoriálnych mien je previazaný so vznikom národných štátov. Elity peniaze považovali, za vhodný prostriedok, ako v obyvateľoch vzbudiť pocit národnej spolupatričnosti a príslušnosti k národnému štátu: peniaze totiž tým, čo je na nich vyobrazené, podnecujú predstavu spoločnej minulosti vo všetkých vrstvách obyvateľstva nejakého štátu, pričom prienik do všetkých vrstiev bol zabezpečený monopolizáciou ponuky.⁵

Cohen, napriek koincidencii vzniku teritoriálnych mien a národného štátu, obe udalosti vzájomne nepodmieňuje. Ich vznik odvodzuje od spoločného menovateľa, ktorým je postvestfálsky koncept štátnej suverenity a teritoriality. Cohen samotný, akoby len napíňal výzvu Ruggieho (1993), dokumentovať rôznorodé ekonomické a epistemické zmeny, ktoré sú dôsledkom Vestfálskeho mieru.

3. Konceptualizácia problematiky u Helleinera

Práce Helleinera (Gilbert–Helleiner 1999 a Helleiner 1999; 2003) vykazujú v tomto ohľade väčšiu obozretnosť. Nepopiera, že koncepcie modernej suverenity a teritoriality vznikli v čase Vestfálskeho mieru, ale argumentuje, že vznik národného štátu a národných peňazí bol podmienený faktormi, ktoré v roku 1648 neexistovali: rast nacionalizmu, industriálna revolúcia, moderné vojenstvo, politické koncepcie suverenity ľudu a demokratického občianstva. Navyše, potreba jednej meny v jednom štáte bola zdôrazňovaná, na rôznych miestach sveta (Čína, India), už pred vestfálskou érou, ale dlhodobo úspešné sa ukázalo práve spojenie národného štátu a národnej meny.

Helleiner sa pokúsil, v nadväznosti na svoje staršie práce (1998; 1999), v knihe *The Making of National Money* (2003) celú problematiku systematizovať.

Jeho základnou motiváciou bolo preskúmať, či sú výzvy, ktorým čelia národné meny v súčasnosti – nadnárodné meny (Euro, dolarizácia), rôzne formy elektronických a regionálnych peňazí – historické nóvum. A do akej miery súčasný vývoj ohrozuje „budúcnosť“ národných mien. Domnieva sa, že odpoveď na tieto otázky nemôžu poskytnúť normatívne koncepty ako teória optimálnej menovej zóny (*Optimal Currency Area*).⁶ Ale, aspoň čiastočne, môže celú problematiku osvetliť štúdium podmienok vzniku a priebehu celosvetového rozšírenia sa národných mien. Štruktúra knihy kopíruje toto základné rozčlenenie: v prvej časti sa zaoberá podmienkami vzniku národných mien; v druhej popisuje ako sa národné meny celosvetovo rozšírili.⁷

Úvodom vymedzuje typy peňazí, ktoré nie sú definované funkcionálne, ale na základe toho, „čo peniaze sú, a čo boli, v konkrétnych historických podmienkach“ (Helleiner 2003: 20). V nadväznosti na prácu francúzskeho historika P. Vilara (1984: 20–21) sú identifikované tri typy, ktoré boli historicky používané: *tovarové peniaze (commodity money)* – až do 19-teho storočia boli najbežnejšie a ich monetárna hodnota je identická s hodnotou materiálu, z ktorého sú zhotovené;⁸ *nominálne peniaze (nominal money)* ich hodnota nemá korešpondenciu k žiadnej mene v obeh; z troch funkcií peňazí, vymedzených ekonómami, vykonávajú iba jednu: slúžia ako jednotka zúčtovania v prostredí, kde je hodnota iných druhov peňazí nestála a rýchlo sa mení, alebo v prostredí monetárneho vákuu – medzinárodný obchod;⁹ hodnota *fiduciárnych peňazí (fiduciary money)* je založená na ich všeobecnej akceptácii ako

platidla, a nemá súvislosť s materiálom, z ktorého sú zhotovené; ide o v súčasnosti najpoužívanější typ peňazí – príkladom sú papierové peniaze s núteným obehom, rôzne elektronické peniaze, debetné účty a pod.

4. Monetárna štruktúra pred zavedením teritoriálnych peňazí

Historickú analýzu Helleiner začína opisom monetárnej štruktúry, ktorá existovala pred zavedením teritoriálnych mien. Táto sa vyznačovala nasledujúcimi znakmi:¹⁰

- a) Všeobecne bolo rozšírené používanie zahraničných mien popri vnútroštátne razených minciach. Napomáhalo tomu, že štáty takúto cirkuláciu neobmedzovali – zväčša len určili výmenný pomer, v ktorom sa mince rozličnej kvality mali zamieňať –, a že hodnota mince sa odvíjala od hodnoty kovov v minci obsiahnutých. Pri zachovaní čistoty kovov tak mince mohli byť používané prakticky kdekoľvek. V obchodných centrách ako Amsterdam, Janov, Benátky, kde cudzie meny boli používané intenzívne, obchod organizovali prostredníctvom debetných účtov banky.
- b) Monetárny systém bol terasovitý, keďže peniaze nízkej nominálnej hodnoty, zhotovované z medi, bronzu, príp. iných kovov, boli vo vzťahu k štátom razeným strieborným alebo zlatým minciam v neistom výmennom vzťahu. Príčinou bolo, že štáty do 19-teho storočia razili drobné mince v malom rozsahu. Dopyt po drobných však prevyšoval ponuku, a preto razili drobné mince aj mestá a lokálni zamestnávateľia. To sa ale premietlo do ich úzkej lokálnej použiteľnosti. *De facto* boli drobné mince fiduciárnym typom peňazí: ich použitie záviselo od toho, či si prijemca bol istý, že ich môže použiť ďalej.
- c) Štátom razené mince mali heterogénny charakter. Aj keď sa situácia najvypuklejšie prejavovala v regiónoch so slabou štátnou autoritou, ani v krajinách, kde bola štátna autorita silná, nebola kvalita štátnych mincí rovnaká. Mince sa kvalitou obsiahnutých kovov nelíšili len v rámci sérií razby, ale i v rámci jednej série boli jednotlivé mince rôznej kvality. Nebolo zriedkavosťou, že reálna hodnota tej istej mince sa menila od mesta k mestu, od regiónu k regiónu. Situáciu komplikovalo i to, že staré série mincí neboli sťahované z obehu, a mince často razila aj vyššia šľachta a cirkevný hodnostári. V heterogénnom prostredí samozrejme prekvitalo falšovanie. Štáty síce zavádzali rôzne nominálne meny, ktoré mali, stanovením vzájomnej výmennej hodnoty rôznych mincí, zjednodušiť ekonomické transakcie. Situácia sa ale podstatne nezlepšila ani po zavedení papierových peňazí – bankovky nerovnakej kvality totiž tlačili rôzne úrovne štátnej správy, rovnako ako množstvo bánk.

Takéto nehomogénne monetárne systémy boli najväčšmi citlivé na „fluktujúci vzťah medzi oficiálnymi striebornými a zlatými mincami. V menovej sústave postavenej na tovarových peniazoch, fluktuácie ceny zlata a striebra na trhu, alebo zmeny v oficiálnej hodnote zlatých a strieborných mincí, často spôsobili rozvrat monetárneho systému. Tieto fluktuácie nielenže narušili zúčtovacie zvyklosti, ale často zapríčinili aj náhle vymiznutie buď strieborných alebo zlatých mincí, keď sa ceny na trhu príliš odchyľovali od oficiálnej ťažobnej ceny.“ (Helleiner 2003: 30)

Potreba vytvoriť monetárny systém založený na teritoriálnych peniazoch sa neobjavila na všetkých miestach sveta simultánne, ale vtedy, keď lokálne politické a ekonomické elity

začali považovať *status quo* za nevyhovujúci. V roku 1914 bol systém teritoriálnych peňazí zavedený vo väčšine európskych krajín, USA a Japonsku.

Cieľom elit bolo, v rámci jedného štátu, vytvoriť systém s homogénnou peňažnou masou. Za týmto účelom štát zvyšoval ponuku dizajnovu jednotných a kvalitatívne rovnakých bankoviek a mincí, čo si, vzhľadom na vtedajšie technické možnosti, vyžadovalo centralizáciu produkcie. Ďalším krokom bolo postupné obmedzovanie a neskôr úplný zákaz lokálnych a súkromných štandardov, čím štát *de facto* monopolizoval ponuku. Väčším problémom, ako štandardizácia a monopolizácia ponuky bankoviek a mincí, bolo vylúčenie cudzozemských platidiel z domáceho platobného styku. Kvôli dôvodu, že v 19-tom storočí bol dominujúcou ekonomickou ideológiou liberalizmus. V Európe existovalo aj viacero monetárnych únií, čo len podporovalo cirkuláciu peňazí cez hranice štátov. Situácia sa zmenila po Prvej svetovej vojne, keď sa nacionalizmus stal nielen dominujúcou politickou, ale aj ekonomickou ideológiou.¹¹

5. Štruktúrne predpoklady a motivácie politikov

„Čo ale vysvetľuje, že teritoriálne meny vznikli po prvý krát počas 19-teho storočia?“ zamýšľa sa ďalej Helleiner (2003: 42). Boli to len ideologické motivácie monetárnych autorít? – podobné návrhy predsa existovali už dávno predtým.¹² Logicky vyplýva, že práve v 19-tom storočí nastala koincidencia vhodných štruktúrnych predpokladov a ideológie teritoriálnych peňazí. Helleiner identifikuje dva štruktúrne predpoklady – národné štáty a pokročilejšiu industriálnu technológiu.

Význam *národného štátu* spočíva v tom, že centralizoval moc a tak umožnil štátnym autoritám efektívne vykonávať celoštátne politiky.¹³ Zavedením jednotného daňového systému, budovaním cestnej a železničnej infraštruktúry, povinnej vojenskej služby, štátnych bánk a pôšt, štát k sebe väčšmi pripútal obyvateľstvo a expandoval aj do ekonomiky. Vzniklo tak tesnejšie prepojenie medzi verejnými autoritami a spoločnosťou, ktoré bolo ešte kultivované rodiacim sa nacionalizmom. Zrodili sa imaginatívne komunity (Anderson 1983), založené na dôvere jednotlivcov v štát a národ. Na zavedenie fiduciárneho typu teritoriálnych peňazí asi vhodnejšia doba byť nemohla. Helleiner sa domnieva, že v takomto kontexte nebol samotný zákaz produkcie alternatívnych peňazí tak dôležitý, ako sa zo spätného pohľadu javí. Stačilo aby štát prehlásil, ktoré bankovky štátne inštitúcie pri platobnom styku akceptujú, a ktoré nie.

Rýchla, a zároveň lacná produkcia veľkého množstva dizajnovu a kvalitatívne jednotných mincí a bankoviek bola však nemysliteľná bez zmien v *industriálnych technológiách*.

Keď v rozmedzí rokov 1787–1797 pracoval M. Boulton, všeobecne známejší tým, že spolu s J. Wattom skonštruoval prvú parnú lokomotívu, na výrobe a postupnom vylepšovaní parou poháňaného stroja na razenie mincí, málokto si uvedomoval, akú zmenu jeho vynález priniesie. Na prelome storočí bolo ale jasné, že Boultonov stroj vyrazí desať krát viac mincí za každú sledovanú periódu, ako Britská kráľovská mincovňa. O dvadsať rokov nato už Boultonova mincovňa v Soho produkovala mince pre krajiny z celého sveta, a tým štátom, ktoré si založili vlastné mincovne, predal Boulton svoj patent. Jeho vynález zmenil výrobu mincí od základu: odstránil veľmi drahú a časovo náročnú výrobu, ktorá bola potrebná na výrobu mincí z rovnakým dizajnom a kvalitou, čo centrálnu moc odrádzalo od produkcie

väčšieho množstva kvalitných mincí z medi a mosadze. Enormné zvýšenie produkcie týchto mincí, zároveň s vydávaním bankoviek, prakticky odstránilo ich falšovanie.

Masovú produkciu bankoviek neumožnil jediný vynález, ale séria po sebe nasledujúcich objavov. Zo začiatku boli bankovky tlačené reprodukováním námetu z rýchlo sa opotrebovávajúcej medenej platne. Preto bolo nutné neustále zhotovovať jej manuálne kópie, ktoré však nikdy neboli úplne presné. Výsledkom bolo, že bankovky v rámci jednej série boli mierne odlišné, čo uľahčovalo ich falšovanie. Napriek drakonickým trestom sa falšovanie úplne odstrániť nepodarilo. Zlepšenie situácie nastalo v 20-tych rokoch 19-teho storočia, keď viaceré zlepšenia umožnili tlačiť v neobmedzenom množstve rovnaké bankovky, ktoré boli proti falšovaniu chránené viacfarebnou tlačou. Taktiež začala automatická tlač dňa emisie, číslovanie sérií bankoviek, ako i jednotlivých bankoviek série. Významnú zmenu predstavovalo nahradenie tlače z plátov galvanotypiou a reliéfnou tlačou. Na priamu zákazku *Bank of England* tieto metódy vyvinul A. Smee. Prvá tlač s použitím jeho metód prebehla v roku 1855. Rôznych lokálnych výrobcovia sa pokúšali Smeeho metódy tlače napodobniť, ale dominantnými výrobcami sa stali *American Bank Note Company* a *Bradbury, Wilkinson, and Company*, so sídlom vo Veľkej Británii.¹⁴

Existencia národného štátu a vznik „industriálnych peňazí“ však nie sú dostačujúcou podmienkou pre vznik teritoriálnych peňazí. Helleiner identifikuje štyri motivácie, ktoré politikov viedli k tomu, aby využili možnosti ponúkané národným štátom a industriálnymi technológiami, a zaviedli teritoriálne peniaze. Netvrdí, že všetky štyri motivácie boli prítomné vo všetkých krajinách a všetkých reformách. „Skôr, sú tieto štyri súbory motivácií nápomocné pri vysvetlení dominantných dôvodov, ktoré politikov viedli k zavádzaniu teritoriálnych mien“ (Helleiner 2003: 61).

Prvým dôvodom, ktorý podnietil vznik teritoriálnych peňazí, bola snaha politikov vytvoriť jednotný národný trh,¹⁵ pričom teritoriálne peniaze boli považované za vhodný prostriedok ako obmedziť transakčné náklady tak na *priestorovej*,¹⁶ ako aj *vertikálnej úrovni*.

Rastúca disfunkčnosť existujúceho monetárneho mechanizmu sa prejavovala najmä na priestorovej úrovni, kde transakčné náklady rástli priamo úmerne rozvoju industriálnych technológií. Rozvoj železníc a telegrafu totiž priniesol expanziu veľkých firiem do rôznych oblastí štátu, čo ale bolo spojené s obrovskými nákladmi, ktoré vznikali pri súčasnom operovaní v rôznych lokálnych menách a štandardoch. Navyše, expanzia prebiehala v neistom prostredí, keďže neexistovali jasné podmienky definujúce vzťahy medzi rôznymi lokálnymi štandardami. Výsledkom bola aliancia podnikateľských kruhov a politikov usilujúca sa o zavedenie teritoriálnych mien.

Nemenej dôležitá bola aj inkorporácia chudobnejších vrstiev spoločnosti do národného trhu. Redukcia transakčných nákladov bola dosiahnutá nahradením rôznych lokálnych mien unifikovanými mincami produkovanými v masovom rozsahu a ujasnením vzťahu drobných mincí k ostatným platidlám. Dôsledkom bolo vymiznutie bartrových obchodov, keďže malí obchodníci a živnostníci sa prestali báť prijímať od chudoby drobné peniaze, ktoré im boli vyplácané zamestnávateľmi. Takto získané peniaze už boli zameniteľné za ostatné platidlá v stanovenom štandarde a mohli nimi nakupovať ďalší tovar. Druhotným aspektom zavedenia unifikovaných platidiel bola podpora mobility. V porovnaní s predchádzajúcim stavom si chudobnejšie vrstvy obyvateľstva mohli byť isté, že pri zmene bydliska budú ich ekonomické straty výrazne menšie, keďže do nového prostredia neprichádzali s inkonvertibilnými peniazmi.

Okrem striktno ekonomických motivácií politikov motivovali aj sociálne aspekty. V heterogénnom monetárnom prostredí sa nevzdelaná a analfabetná chudoba stávala často obeťou rôznych falšovateľov a menových špekulantov. Politici sa preto domnievali, že dizajnová a kvalitatívne jednotná teritoriálna mena umožní chudobným ľahšie rozlíšiť pravé peniaze od falzifikátov. Taktiež monopolizácia ponuky bola obhajovaná podobnými dôvodmi – chudobnejší obyvatelia vidieka si nevedia, a často krát ani nemôžu, vybrať banku, ktorej peniaze používajú, a rovnako nemajú dosah na manažment týchto peňazí, z tohto dôvodu by štát monopolizáciou ponuky mal prevziať za manažment peňazí zodpovednosť. Vedľajším zámerom takejto politiky bolo zvýšiť legitimitu štátu i vlády v očiach chudoby.

6. Vplyv makroekonomických teórií na vznik teritoriálnych mien

Cieľom ale nemuselo byť len zníženie transakčných nákladov. Ekonomický nacionalisti volali po zavedení inkonvertibilných národných mien, ktoré by zvýšením transakčných nákladov izolovali národný trh od medzinárodnej ekonomiky. Nавiazanie národných mien na zlato otvorenosť národných trhov naopak podporovalo. Helleiner preto pozornosť obracia na rôznorodé makroekonomické motivácie, ktoré politikov povzbudzovali k vytvoreniu teritoriálnych mien. Odlišuje ich najmä názor, či štát má vplývať na makroekonomické podmienky v krajine.¹⁷

Dominujúcim náhľadom bol *klasický ekonomický liberalizmus*. Pod tento pojem možno zhrnúť politikov – označovaných aj ako *liberal Tories* –, ktorí v reakcii na finančné krízy rokov 1825, 1837 a 1839 uznali za potrebné reformovať existujúci monetárny systém. Ich lídrom bol premiér R. Peel. Liberálna opozícia voči tomuto názoru sa sformovala okolo hnutia slobodných bankárov (*free bankers movement*). Všeobecne sú uvádzané nasledujúce dôvody, prečo toto hnutie proti Peelovej skupine ale radikálne nevystúpilo: po smrti zakladateľa a lídra H. Parnella (1842) hnutie kvôli svojej neformálnosti stratilo dynamiku a členovia hnutia sa taktiež obávali, že ich radikálny odpor môže viesť k rozpútaniu sociálnych nepokojov, čo pokladali za krajne nevyhovujúci scenár, keďže mnohé iné názory zdieľali s Peelom. Takticky zareagoval aj samotný Peel, ktorý nenavrhol unifikáciu monetárneho systému v Škótsku, kde bolo monetárne prostredie stabilné. Hnutie slobodných bankárov, v kombinácii so škótskym nacionalizmom, tu totiž malo silnú podporu; za najprominentnejšieho reprezentanta tejto kombinácie je považovaný Sir Walter Scott.

Teoreticky stojí Peelom presadený *Bank Act* (1844) na presvedčení, že zmeny celkového množstva peňazí v monetárnom systéme nezasahujú do chodu ekonomiky, čo vychádzalo z modelu navrhnutého D. Humom (*price-specie flow model*) demonštrujúceho, ako sa v podmienkach zlatého štandardu bude automaticky meniť v ľubovolnej krajine ponuka peňazí, korigujúc narušenú rovnováhu vonkajšieho prostredia a sledujúc opätovné nastolenie medzinárodného equilibria.

Inú pozíciu predstavuje *liberálny nacionalizmus*. Z teoretického hľadiska je táto pozícia umiernenou verziou ekonomického nacionalizmu.¹⁸ Liberálne-nacionalistickí politici nechceli ekonomiku štátu, pomocou inkonvertibilných národných mien a vysokých ciel, hermeticky uzavrieť. Inšpirujúc sa britským príkladom, zaviedli štátny monopol emisie bankoviek konvertibilných na zlato, ale centrálnu banku vybavili mechanizmami, ktoré banke umožňovali flexibilne ovplyvňovať monetárne prostredie za účelom ochrany národných ekonomických

záujmov. Cieľom bolo, aby rozmery medzinárodného trhu a neustále meniace sa toky kapitálu neohrozovali prosperitu národa. Snaha chrániť národnú ekonomiku pred vonkajšími vplyvmi ale nebola jedinou motiváciou, keďže „centrálne banky s monopolom na vydávanie peňazí, liberálni nacionalisti zriaďovali aj preto, aby posilnili schopnosť štátu intervenovať do domácej makroekonomiky“ (Helleiner 2003: 86).

Tu je vidno, ako sa liberálny nacionalizmus prepája s pozíciou *makroekonomického aktivizmu*. Zástancovia tejto pozície odmietali náhľad klasického liberalizmu, že peniaze majú na makroekonomiku neutrálny efekt. Ich názor bol presne opačný: aktívnym manažmentom ponuky peňazí možno výrazne ovplyvniť mieru nezamestnanosti a celkovú úroveň produkcie. Najkonzistentnejšie sformuloval argumenty tejto pozície T. Attwood, ktorý viedol opozíciu proti Peelovi už od roku 1819, keď Peel autorizoval opätovné krytie bankoviek Bank of England zlatom. Attwood v princípe neodmietal voľný trh, ale navrhoval, aby v čase ekonomickej depresie spojenej s vysokou mierou nezamestnanosti vláda ekonomike dodávala umelé impulzy prostredníctvom zvyšujúcej sa ponuky peňazí alebo znehodnotením peňazí cirkulujúcich v systéme, ako aj deficitnými výdajmi. Bol presvedčený, že nezamestnanosť a nízka miera národného dôchodku mohli mať monetárny pôvod, pretože niektoré ceny sa neprispôbovali trhu tak flexibilne, ako ekonomickí liberáli predpokladali. V roku 1826 v duchu Fichteho vyhlásil, že iba inkonvertibilné bankovky sú „nezávislé, samostatné, nepodliehajú medzinárodným vplyvom, keďže sú úplne pod našou vlastnou kontrolou a ich množstvo klesá, stúpa alebo zostáva nezmenené v závislosti od toho, po čom spoločnosť túži a čo potrebuje“ (cit. v Helleiner 2003: 87–88).

Názory Attwooda, a z neho vychádzajúcej Birminghamskej školy, nenachádzali medzi politikmi väčšiu odozvu, ale skôr vzbudzovali obavy – za príliš radikálneho ho považovali aj sociálnejšie orientovaní whigovskí a toriovskí poslanci. Panovalo totiž presvedčenie, že rozšírenie volebného práva by prinieslo posilnenie ekonomických pozícií, aké zastával Attwood. Napokon, on sám, z pozície poslanca za Birmingham, parlamentu v roku 1838 predložil Chartistickú petíciu, požadujúcu okrem iného zavedenie všeobecného volebného práva mužov. Parlament túto požiadavku zamietol, čo vyústilo do posilnenia pozícií radikálne reformistického Chartistického hnutia (1838–1848). Preto sa mnohí, a aj samotný Peel, vzdali myšlienky – po prvý krát sformulovanej D. Ricardom v roku 1816 –, preniesť vydávanie bankoviek z *Bank of England* na vládu, príp. špeciálny výbor parlamentu. Aj to dokumentuje, prečo nakoniec explicitne proti *Bank Actu* vystupoval iba Attwood. Jeho myšlienky sa počas celého 19-tého storočia výraznejšej podpory nedočkali. Bolo by ale chybou domnievať sa, že odpor pramenil len z teoretických dôvodov. V tom čase bola ešte veľmi čerstvá skúsenosť s francúzskymi asignátmi, ktoré neboli kryté zlatom, čo spôsobilo, že počas revolučnej instability došlo k hyperinflácii. Attwoodove myšlienky zažili renesanciu až v 20-tom storočí, keď prišlo ku generáčnej výmene elit a zavedeniu všeobecného volebného práva.

Treťou motiváciou pre zavedenie teritoriálnych mien bola snaha politikov znížiť fiškálne náklady na správu štátu. I keď bol tento aspekt samotnými politikmi asi najmenej zdôrazňovaný, netreba ho podceňovať. V 19-tom storočí totiž možno pozorovať obrovský nárast výdajov štátu najmä na obranu a infračtruktúrne projekty a výdajovú stranu rozpočtu bolo treba vykryť navýšením príjmov štátu. Rezervy sa hľadali jednak mimo štátnej správy – zefektívnil sa systém výberu daní –, jednak vo vnútri štátnej správy – zefektívňovala sa príprava rozpočtov a zaviedli sa nové účtovné praktiky.¹⁹ So vzrastajúcou centralizáciou štátu však

štátnej správe stúpali transakčné náklady spojené s operovaním v rôznych lokálnych menách. Politikmi sledovaná stratégia bola analogická ako v prípade priestorovej dimenzie trhu: transakčné náklady štátu boli odstránené zrušením lokálnych štandardov a zavedením teritoriálnej meny.

7. Peniaze ako politický symbol a ich význam pre budovanie národných identít

Ak predchádzajúce motivácie mali zväčša ekonomický charakter, poslednou motiváciou politikov bola snaha prostredníctvom teritoriálnych mien vplývať na vytváranie a kultivovanie národnej identity.²⁰ V prípadoch, keď bolo národné hnutie formované zhora, štátne authority chceli v ľudoch prostredníctvom národných peňazí vzbudiť pocit spoločných presvedčení a kultúry. Ak národná identita existovala už pred zavedením teritoriálnych mien, „dopyt po nich pramenil z presvedčenia, že táto monetárna štruktúra môže spevňovať a posilovať národnú identitu v dôležitých smeroch.“ Avšak, „štúdium prepojenia, ktoré politici vytvárali medzi národnými identitami a teritoriálnymi peniazmi, je v súčasnej academickej literatúre zanedbané. V rozsiahlej a rýchlo rastúcej literatúre, pojednávajúcej o histórii nacionalizmu a národných identít, sú menové štruktúry zmieňované zriedka. Ak sa obrátíme na police kníh pojednávajúcich o histórii peňazí a mien, vplyv teritoriálnych peňazí na vytváranie národných identít je niekedy spomenutý, ale akoby len tak mimochodom, kým sa pozornosť nezameria na čisto ekonomickú problematiku. Dokonca aj dôležité súčasné diela o sociológii a kultúre peňazí túto problematiku opomínajú.“ (Helleiner 2003: 100) Tento nedostatok pozornosti je ťažké pochopiť,²¹ keďže aj samotné elity explicitne zdôrazňovali význam peňazí pre národnú identitu.

V roku 1863 napríklad správca *U.S. Treasury* S. M. Clark obhajoval národnú ikonografiu nových bankoviek tým, že „séria starostlivo vybraných obrazov, ktorých názov by bol vytlačený na bankovkách, by masy mohla podučiť významným udalostiam histórie našej krajiny. Pracujúci človek, ktorý by bol každú sobotu večer, za svoju týždennú prácu, vyplatný kópiou obrazu ‚Kapitulácia Burgoyne‘ by sa čoskoro začal vypytovať, kto bol generál Burgoyne²² a komu podľahol. Vzbudila by sa v ňom zvedavosť a od starších kolegov alebo od zamestnávateľa by sa dozvedel fakty. To isté platí o ďalších národných obrazoch, ktoré by zanedlho spoznali aj tí, čo by o nich nikdy nečítali v knihách. Väčšina by takto spoznala dôležité udalosti národnej histórie a obrazy by v nich vzbudili národné povedomie.“ (cit. v Helleiner 2003: 106) Avšak netreba chodiť ani do minulosti – elity skeptické k projektu spoločnej európskej meny, neargumentovali len teóriou optimálnej menovej zóny a ekonomickými faktormi, ale často krátko aj tým, že zavedenie Eura bude rozpúšťať národné identity.²³ Ako teda ovplyvňujú teritoriálne meny národnú identitu?

Najbežnejšie peniaze vplývajú na vytváranie príp. posilnenie identity prostredníctvom symbolického obsahu, ktorý sprostredkujú najmä svojou ikonografiou – t.j. motívmi vyobrazenými na peniazoch. Toto poznanie sa nezjavilo s príchodom nacionalizmu, veď „už dávno pred érou nacionalizmu, cisári a králi demonštrovali svoju moc a autoritu vyobrazením pečatí alebo vlastného portrétu na peniazoch, ktoré vydávali. Taktiež vedeli, že vyobrazenia budú na poddaných vplývať väčšmi, keď budú cirkulovať na väčšine územia, ktoré ovládali.“

(Halleiner 2003: 101) S príchodom nacionalizmu dochádza len k zmene zamerania ikonografie, pričom symbolický moment zmeny sa udial počas Americkej a Francúzskej revolúcie. Na assignátoch z roku 1793 už nie je vyobrazený kráľ, insígnie kráľovskej moci a latinské nápisy, ale alegorické postavy francúzskeho ľudu, práv človeka a slobody, rovnosti a bratstva a všetky nápisy sú vo francúzštine. Podobne na mince, v čerstvo osamostatnených Spojených štátoch, nebol razený portrét prezidenta Washingtona, keďže Kongres považoval túto praktiku za monarchistickú, ale postava symbolizujúca slobodu. Avšak, reálny ikonografický posun nastal až v poslednej tretine 19-teho storočia, keď politici v čerstvo vzniknutých, alebo vznikajúcich národných štátoch, monopolizovali ponuku peňazí a systematicky začali využívať bankovky na podporu národného cítenia. Príznačnými ikonografickými motívmi bankoviek boli v tomto období „obrazy historických scén, obyvateľom pripomínajúce kľúčové udalosti, osobnosti a prírodné symboly národnej histórie. Bežné boli aj zobrazenia každodenného života občanov štátu, ekonomického pokroku národa, ako aj obrazy typickej národnej krajiny.“²⁴ (Helleiner 2003: 103)

Nemenej dôležitým nositeľom symbolického obsahu môže byť aj samotný názov meny. Vo Francúzsku bol napríklad v roku 1795 zmenený názov meny z *livre* – názov odvodený od hmotnosti mince (½ kilogramu) –, na *franc*. Zmena názvu indikovala jednak stabilitu, keďže slovo *franc* označovalo stabilnú mincu razenú od 14-teho storočia, čo bolo po skúsenosti s nestabilnými assignátmi mimoriadne dôležité, ale slovo *franc* upomínalo aj na dávne a hlboké korene národa: *franc* (franský), *francs* (Frankovia), *Franconie* (Franská ríša), a na dôvažok odkazovalo na ideály revolúcie: *franc* – slobodný, voľný, otvorený.

Rok potom, čo Briti porazili Napoleona pri Waterloo (1815), sa pomstili Francúzom za straty utrpené v Napoleonských vojnách aj symbolicky. Do centra menovej reformy postavili zavedenie novej zlatej mince, ktorú nazvali *sovereign*. Názov evokuje aj minulosť krajiny – minca s rovnakým názvom sa razila už v roku 1489 –, ale čo je ešte dôležitejšie, vymedzuje britský kult monarchie voči francúzskemu republikánskemu kultu. Samotný názov ešte viac zvýrazňuje ikonografiu mince: na jednej strane bol vyrazený portrét panovníka, druhej dominoval sv. Juraj zabíjajúci draka. Slovanmi *The Gentlemen's Magazine*, ktoré vyznejú najlepšie v origináli, minca symbolizuje „genius and valour of Britain triumphing over the Demon of anarchy and Despotism“ (cit. v Helleiner 2003: 110).

Dôležitosť názvu meny ukazuje aj prípad Chorvátskej menovej reformy v rozmedzí rokov 1991–1994. Pôvodne mal byť názov menovej jednotky *kruna* (koruna), pričom táto by sa skladala zo sto podjednotiek nazvaných *banica*.²⁵ Po masových protestoch obyvateľstva sa ale názvy zmenili na menej medzinárodné a viac chorvátske *kuna* (kuna) a *lipa* (lipa). To zas ale vyvolalo nevoľu tých, čo nechceli, aby súčasné Chorvátsko akýmkoľvek spôsobom odkazovalo na vojnový chorvátsky štát, ktorý spolupracoval s nacistickým Nemeckom. Bankovky a mince emitované týmto štátom sa totiž tiež volali *kuna* a *lipa*. Chorvátska národná banka preto v roku 1994 vydala prácu D. Brzovića (1994), ktorý vytvoril dialektický oblúk medzi súčasnou menou a rannostredovekým Chorvátskom, kde sa kože kún používali ako platidlo, pričom argumentoval, že medzivojnový chorvátsky štát túto tradíciu využil vo svoj prospech.

Teritoriálne peniaze však nevplyvajú na národnú identitu len svojim symbolizmom. Časť politikov dúfala, že ich zavedenie zvýši ekonomickú komunikáciu a interakciu členov národnej komunity, a tým sa posilní pocit ich národnej spolupatričnosti. V ich ponímaní boli

peniaze pre ekonomiku tým, čím je národný jazyk pre kultúru. Preto považovali kodifikáciu štandardizovanej formy národného jazyka a vytvorenie národnej meny za kľúčový krok k tomu, aby sa obyvatelia národného územia cítili členmi národnej komunity.

Ďalší argument bol formulovaný nasledovne: na rozdiel od tovarových peňazí, hodnota papierových peňazí je závislá na dôveryhodnosti inštitúcie, ktorá bankovky emituje alebo garantuje ich hodnotu. Ak by touto inštitúciou bol štát, mohlo by to posilniť identifikáciu užívateľov s národným štátom, keďže, či už by sa to užívateľom páčilo alebo nie, boli by nútení akceptovať fakt, že hodnota peňazí závisí od ich dôvery v štátne inštitúcie. Avšak, spoľahlivá empirická evidencia tohto argumentu neexistuje. Ako príklad je síce možné uviesť *Wirtschaftswunder*, spojený s hrdosťou na povojnové Nemecko a Marku, ale ekonomická história je skôr plná príkladov, keď nestabilita meny viedla k dezilúziám, k strate hrdosti na štát, k presadeniu sa radikálnych názorov a pod.

Ergo akú budúcnosť Helleiner predpovedá teritoriálnym menám? Nabáda k opatrnosti. Keďže sú identifikovateľné tendencie indikujúce zánik teritoriálnych mien, ale treba ich vnímať kondicionálne. Proti týmto tendenciám existuje totiž významná opozícia zo strany zástančov teritoriálnych mien. „Môžeme teda očakávať, že budúcnosť teritoriálnych mien, podobne ako ich minulosť, bude na celom svete ovplyvňovaná politickými spormi, odohrávajúcimi sa v mnohých odlišných kontextoch“ (Helleiner 2003: 244).

8. Kritika Helleinerovho konceptu v kontexte zavedenia Eura

Helleinerovej analýze býva vyčítané najmä to, že absolutizuje špecifický historický vývoj, prebiehajúci v 19-tom storočí, ktorý možno v krátkosti vyjadriť spojením „jeden národ jedna mena“, čo implikuje, že používanie bankoviek a mincí často definuje hranice politických entít a bankovky sú zároveň využívané v symbolickej rovine – svojim obsahom sprítomňujú centrálnu moc štátu v bežnom živote a tým posilujú pocit identity.

Táto téza má údajne ale niekoľko problematických miest, na ktoré býva upozorňované najmä v kontexte spoločnej európskej meny (Euro). Kaelberer (2004) uvádza, že A) sa vzťahuje na príliš krátke časové obdobie a absolutizuje špecifický historický vývoj, ktorý skončil prekrytím suverenity politickej a ekonomickej suverenity; B) nie je možné tvrdiť, že ekonomická suverenita bola absolútna, keďže primárnym účelom peňazí je ich funkcia ekonomická a nie symbolická; taktiež si je potrebné uvedomiť, že aj medzinárodný finančný systém je hierarchický a niektoré meny sú dominantnými, čiže jednotlivé národné meny nie sú rovnako suverénne; C) národné meny neboli tak stabilné, aby adekvátne spĺňali svoju symbolickú funkciu – bankovky boli často krát sťahované z obehu v dôsledku inflácie, alebo dôsledku politickej nevhodnosti toho, čo symbolizovali (zmena symbolického obsahu nemeckých Mariek po roku 1945 a pod.); D) peniaze nie sú až takým vhodným prostriedkom na vytváranie kolektívnej identity, ako tvrdí konvenčný pohľad, keďže nedovoľujú pre svoju abstrakciu prísnu dištinkciu medzi „my“ a „oni“; E) podľa Kaelberera, sú národné identity v podstate sociálnym konštruktom, čiže nie sú primordiálne viazané.

To otvára dvere nasledujúcemu funkcionálnemu argumentu: napriek tomu že EÚ obsahuje niektoré prvky štátnej suverenity – a spoločná mena je jedným takýmto prvkom –, nemožno povedať, že v súčasnosti je európska identita silnejšia, ako identity národné. Táto situácia,

aspoň tak sa domnieva Kaelberer, je vhodná na skúmanie vzájomného vzťahu medzi identitou a menou.

Vzťah medzi menou a kolektívnou identitou je recipročný. Na jednej strane peniaze môžu byť vhodným nástrojom na posilovanie identity, na druhej strane ich adekvátne fungovanie je závislé na existencii istého typu identity medzi používateľmi meny. Avšak, ako tvrdí Kaelberer, peniaze sú primárne sociálnym vzťahom založeným na dôvere – centrálné bankové inštitúcie dôverujú, že ľudia budú novo emitovaným peniazom veriť a používať ich; kupujúci veria, že ich platby budú obchodníci akceptovať atď. Týmto sa vytvára sieť dôvery, ktorá umožňuje správne fungovanie finančného mechanizmu. Preto pokiaľ nepríde k narušeniu vzťahu dôvery ľudí v menu, je možné, že úspešné fungovanie spoločnej meny môže podnieť vznik európskej identity. Upozorňuje ale na možnú reverzibilitu tohto procesu, ktorá môže byť dôsledkom destabilizácie projektu spoločnej meny.

Je otázne, do akej miery takéto štúdie spochybňujú „štandardný“ náhľad. Už len z analýzy Helleinerovej systematizujúcej práce je zrejmé, že problematiku nevníma tak, ako to niektorí jeho kritici tvrdia. Napokon, aj Kaelberer uviazol v sieti vzťahov medzi symbolikou peňazí a kolektívnou identitou, takže jej teoretický prínos je problematický.

9. Záverom

Oprávnené možno položiť otázku, do akej miery je Helleinerova konceptualizácia problematiky geografickým konceptom, i keď – ako už bolo povedané – je Helleiner považovaný za politického geografa. Geografia totiž vstupuje do analýzy len vtedy, keď Helleiner popisuje, ako sa koncept „jeden národ jedna mena“ celosvetovo rozširoval (por. Helleiner 2003: 123–217). Je síce pravdou, že koncept národnej *ipso facto* teritoriálnej meny je zviazaný s geografickým priestorom, ale podľa mienky autora čistú prítomnosť priestoru neslobodno považovať za geografickú analýzu.

Táto skutočnosť sa ešte zvýrazní, ak je Helleinerova práca porovnávaná s konceptom *géohistoire* F. Braudela (1990), ktorý možno pokladať za aplikáciu geografie v sociálnych a humanitných vedách *par excellence*. Geografia tu nie je elementom stojacim niekde na pozadí, ale aspektom, ktorý nedeterministicky určuje chod dejín, keďže život akejkoľvek spoločnosti je totiž výrazne determinovaný tým, či sa na území, ktoré obýva, nachádzajú pohoria, roviny, more, púšť atď.

Zhrnúc, Helleinerov prínos spočíva vo vytvorení analytického rámca, ktorý je vhodným východiskom pre historicko-sociologickú a symbolickú (ikonografickú) analýzu bankoviek; to sú napokon oblasti, kde je Helleinerov prínos najvýraznejší.

Poznámky

1. Por. Zelizer (1994).
2. Stručný prehľad problematiky podávajú Ingham (1998) a Leysdon (1995, 1997).
3. K problematike bližšie napr. Aron (1966), Drulák (2003), Poggi (1978).
4. K problematike prepojenia peňazí a vestfálskeho systému medzinárodných vzťahov bližšie Corbridge – Martin – Thrift (1994). Spruyt (1994) poukazuje na v súčasnosti prebiehajúcu dekompozíciu tohto prepojenia.

5. Peniaze sú vhodnou ukázkou toho, čo neskôr M. Billig (1995) nazval „banálnym nacionalizmom“, čiže reprodukciou národných symbolov na predmetoch každodenného použitia.
6. Tiež aj *Optimal Currency Region* alebo *Optimum Currency Area*. Autorom konceptu je R. Mundell (1961).
7. Autor v článku zachytáva len prvú časť Helleinerovej knihy, keďže tá je, vzhľadom na ciele tejto štúdie, relevantnejšia.
8. Autor sa prikláňa skôr k tomu, že hodnota tovarových peňazí je zložená jednak z hodnoty materiálu, ale aj z akejsi pridanej hodnoty, ktorá je ocenením statusu meny. Ide o pomerne zložitý problém, ktorý je ale irelevantný vzhľadom na ciele tejto práce.
9. Príkladom nominálnych peňazí bola napr. Európska účtovná jednotka (Ecu).
10. Helleiner (2003: 21–31).
11. Por. Helleiner (2003: 31–41; 123–162).
12. Najväčšmi spomínaný je Bodin (1992), ale vplyvný boli aj ekonómovia Barbon, Law a Steuart. K tomu bližšie Vickers (1959).
13. Je zaujímavé, že tak významní teoretici ako Hobsbawm (2000) a Poggi (1978: 93) sa o vzťahu peňazí a národného štátu zmieňujú len letmo v tom zmysle, že národný štát mocensky umožnil monetárnu homogenizáciu. Trochu podrobnejšiu analýzu ponúka Giddens (1984: 155–158), na ktorú Helleiner nadväzuje. Minuciózna analýza ale absentuje.
14. Por. aj Hewitt (1994) a Hewitt – Keyworth (1987).
15. Helleiner (2003: 61–79).
16. Za účelom redukcie transakčných nákladov na horizontálnej úrovni boli vykonané aj reformy majetkového práva, štandardizovali sa jednotky mier a obchodné právo začalo byť vynucované s väčšou intenzitou; por. North (1985).
17. Helleiner (2003: 81–91) demonštruje náhľad rôznych makroekonomických škôl na britskom príklade, ktorý používa najmä preto, že vďaka politickému a kultúrnemu vplyvu Británie v 19-tom storočí bol britský Bank Act (1844) pokladaný za model nielen v európskych krajinách a USA, ale z rôznych dôvodov aj v ostatných regiónoch sveta.
18. Por. Fichte (1979).
19. Por. Webber – Wildavsky (1986).
20. Helleiner (2003: 100–120).
21. Autor tejto práce je presvedčený, že nedostatok pozornosti venovanej symbolickej dimenzii peňazí pramení z dôvodov uvádzaných Inghamom (1996; 1998), keďže bádatelia zaoberajúci sa problematikou tzv. „miest pamäti“ [por. napr. Bensa, (1998)] venovali značnú pozornosť (re)produkcii symbolického na štátnych zástavách, známkach, sochách, v politickom diskurze a pod. Ergo nie nezaujím o symbolické, ale odsunutie peňazí do sféry nesymbolického čisto racionálneho, je dôvodom, prečo symbolika peňazí stojí na okraji záujmu.
22. Generál J. Burgoyne (1722–1792) počas Americkej revolúcie velil britským jednotkám postupujúcim proti kolonistom z Kanady. V roku 1777 dobyl Ticonderogu a Fort Edward. Pri Saratoge ho však vojsko kolonistov odrezalo a asi s 5000 mužmi čakal na posily, ktoré ale nedorazili. Nakoniec 17. 10. 1777 kapituloval.
23. K tejto problematike bližšie napr. Crowley (2002), Hymans (2004), Kaelberer (2004), kde možno nájsť odkazy na ďalšiu literatúru.
24. Vzájomnú podobnosť bankoviek možno vysvetliť do istej miery aj tým, že väčšinu bankoviek v tomto období tlačili *American Bank Note Company*, so sídlom v USA, a *Bradbury, Wilkinson, and Company*, so sídlom vo Veľkej Británii a na príprave dizajnu bankoviek sa podieľali zväčša tí istí ľudia. Väčšiu variabilitu dizajnov a námetov bankoviek prinieslo až medzivojnové obdobie; por. aj Hewitt (1994) a Hewitt – Keyworth (1987).
25. Ide o odvodeninu zo slova *banovina* (bánovina, banát). Výraz označuje 1) územnú jednotku, ktorú v stredovekom Chorvátsku spravoval bán; 2) nezávislý územný celok v Bosne a v južnom Maďarsku ovládaný bánom (12.–14. storočie); 3) správny celok v Juhoslávii (1929–1941) riadený bánom.

Literatúra

- Anderson, Benedict. 1983. *Imagined Communities*. London: Verso.
- Aron, Raymond. 1966. *Peace and War. A Theory of International Relations*. London: Weidenfeld & Nicholson.
- Bensa, Alban, ed. 1998. *Politika paměti: Antologie francouzských společenských věd*. Praha: Cahier du CeFRÉS 13.
- Billig, Michael. 1995. *Banal Nationalism*. London: Sage.
- Bodin, Jean. 1992. *On Sovereignty*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Braudel, Fernand. 1990. *Das Mittelmeer und die mediterrane Welt in der Epoche Philipp II., Bd. 1–3*. Frankfurt am Main: Suhrkamp (pôvodné francúzske vydanie 1949).
- Brzović, Dalibor. 1994. *The Kuna and the Lipa: The currency of the Republic of Croatia*. Zagreb: National Bank of Croatia; výňatky z knihy boli publikované vo vládnom spravodaji pod názvom *The Republic of Croatia and its Currency* v januári 1999. (on-line text <http://www.vlada.hr/bulletin/1999/january/culture-full.html>).
- Cohen, Benjamin J. 1998. *The Geography of Money*. Ithaca – New York: Cornell University Press.
- Corbridge, Stuart a Thrift, Nigel a Martin, Ron, eds. 1994. *Money, Power and Space*. Oxford: Blackwell.
- Crowley, Patrick M, ed. 2002. *Before and Beyond EMU: Historical Lessons and Future Prospects*. London: Routledge.
- Dodd, Nigel. 1994. *The sociology of money: economics, reason and contemporary society*. Cambridge: Polity Press.
- Drulák, Petr. 2003. *Teorie mezinárodních vztahů*. Praha: Portál.
- Fichte, Johann G. 1799. *Der geschlossne Handelsstaat*. Hamburg: Meiner.
- Giddens, Anthony. 1985. *The Nation-State and Violence*. Cambridge: Polity.
- Gilbert, Emily a Helleiner, Eric. 1999. „Introduction – Nation-States and Money: Historical Context, Interdisciplinary Perspectives.“ In: *Nation-States and Money: The Past, Present and Future of National Currencies*. Eds. Emily Gilbert a Eric Helleiner. London and New York: Routledge, 1–21.
- Helleiner, Eric. 1998. „National Currencies and National Identities.“ *American Behavioral Scientist*, Vol. 41, No. 10, 1409–1436.
- Helleiner, Eric. 1999. „Historicizing Territorial Currencies: Monetary Space and the Nation-State in North America.“ *Political Geography*, Vol. 18, No. 3, 309–339.
- Helleiner, Eric. 2003. *The Making of National Money. Territorial Currencies in Historical Perspective*. Ithaca – London: Cornell University Press.
- Hewitt, Virginia. 1994. *Beauty and the Banknote*. London: British Museum Press.
- Hewitt, Virginia a Keyworth, John M. 1987. *As Good as Gold: 300 Year of British Bank Note Design*. London: British Museum Publications.
- Hobsbawm, Eric J. 2000. *Národy a nacionalismus od roku 1780*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- Hymans, Jacques E. 2004. „The Changing Color of Money: European Currency Iconography and Collective Identity.“ *European Journal of International Relations*, Vol. 10, No. 1, 5–31.
- Kaelberer, Matthias. 2004. „The Euro and European Identity: Symbols, Power and the Politics of European Monetary Union.“ *Review of International Studies*, Vol. 30, No. 2, 161–178.
- Ingham, Geoffrey. 1996. „Money is a social relation.“ *Review of Social Economy*, Vol. 54, No. 4, 507–529.
- Ingham, Geoffrey. 1998. „On the Underdevelopment of the ‚Sociology of Money‘.“ *Acta Sociologica*, Vol. 41, No. 1, 1–22.
- Ingham, Geoffrey. 2001. „Fundamentals of a theory of money: untangling Fine, Lapavistas and Zelizer.“ *Economy and Society*, Vol. 30, No. 3, 304–323.
- Leyshon, Andrew. 1995. „Geographies of money and finance I.“ *Progress in Human Geography*, Vol. 19, 531–543.

- Leyshon, Andrew. 1997. „Geographies of money and finance II.“ *Progress in Human Geography*, Vol. 21, 381–392.
- Marx, Karol. 1959. *Kapitál, zv. I*. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo politickej literatúry.
- Mundell, Robert A. 1961. „A Theory of Optimum Currency Areas.“ *American Economic Review*, Vol. 51, No. 3, 657–665.
- North, Douglass C. 1985. „Transaction Costs in History.“ *Journal of European Economic History*, Vol. 14, No. 3, 557–576.
- Poggi, Gianfranco. 1978. *The Development of the Modern State*. Stanford: Stanford University Press.
- Ruggie, John G. 1993. „The Territoriality and Beyond: Problematising Modernity in International Relations.“ *International Organization*, Vol. 47, No. 1, 139–174.
- Spruit, Hendrik. 1994. *The Sovereign State and Its Competitors*. Princeton: Princeton University Press.
- Samuelson, Paul A. a Nordhaus, William D. 1992. *Ekonomía I*. Bratislava: Bradlo.
- Seccareccia, Mario. 1999. „Money, credit and finance: history.“ In: *Encyclopedia of Political Economy*. Vol. 2: L–Z. Ed. Phillip A. O'Hara. London – New York, Routledge, pp. 763–766.
- Simmel, Georg. 1997. *Peníze v moderní kultuře a jiné eseje*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Thrift, Nigel. 1996. *Spatial formations*. London: Sage.
- Vickers, Douglas. 1959. *Studies in the Theory of Money, 1690–1776*. Philadelphia: Chilton.
- Vilar, Pierre. 1984. *A History of Gold and Money, 1450–1920*. London: Verso.
- Webber, Carolyn. a Wildavsky, Aaron. 1986. *A History of Taxation and Expenditure in the Western World*. New York: Simon and Schuster.
- Zelizer, Viviana A. 1994. *The social meaning of money*. New York: Basic Books.